

Kur'ân-ı Kerim Tilâvetinin Keyfiyeti (Mollâ Halîl Es-Si'irdî Örneğinde)

The State of the Quran Recitation in the Sample of (Mollâ Halîl es-Si'irdî)

Mehmet Zülfi CENNET

Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Ana
Bilim Dalı, Bingöl/Türkiye
Assist. Prof. Bingöl University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences,
Department of Commentary, Bingöl, Turkey
zbhcennet@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9197-3817

DOI: 10.47425/marifetname.901350

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 22 Mart /March 2021

Kabul Tarihi | Accepted: 04 Haziran /June 2021

Yayın Tarihi | Published: 30 Haziran /June 2021

Atf | Cite as

Cennet Mehmet Zülfi. "Kur'ân-ı Kerim Tilâvetinin Keyfiyeti (Mollâ Halîl es-Si'irdî Örneğinde)
[The State of the Quran Recitation in the Sample of (Mollâ Halîl es-Si'irdî)]".
Marifetname. 8/1 (Haziran/2021), s. 141-168.

İntihal | Plagiarism

Bu makale, Turnitin aracılığıyla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
This article, has been scanned by Turnitin and no plagiarism has been detected.

Copyright ©

Published by Siirt University Faculty of Divinity. Siirt/Turkey.

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marifetname>

mail: sifdergisi@gmail.com

Kur'ân-ı Kerim Tilâvetinin Keyfiyeti (Mollâ Halil es-Si'irdi Örneğinde)

Öz: Çalışma, Mollâ Halil es-Si'irdi'nin manzûm beyitler şeklinde telif ederek şerh ettiği *Şerhu diyâi basîrati kalbi'l-arûf fi't-tecvîd ve'r-resm ve ferşî'l-burûf* adlı eseri ekseninde Kur'ân tilâvetinin keyfiyeti konusunu incelemektedir. Çalışma, içerik açısından Kur'ân tilâvetinde takip edilmesi gereken âdâb, tecvîdli okumanın hükmü, ses/makam ve tilâvetin manevi boyutu gibi meseleleri ele almaktadır. Si'irdi'nin tecvîdli ve makamlı okumanın hükmü konusunda İbnü'l-Cezerî ve takipçilerinden daha mütesahhil olduğu sonucuna varılmıştır. Esasında bu gibi konuları, Kur'ân okuma âdâbına ve tecvîd ilmine yönelik telif edilmiş eserlerde bulmak mümkündür. Ancak makale açısından bu konuyu önemli kılan temelde iki husus bulunmaktadır. Birincisi, Kırâat ve tecvîd literatürü açısından İslâm dünyasında Kırâat ve tecvîdin manzûm olarak işlendiği önemli temel metinlerden biri olmasıdır. Anadolu'da yazılmış olan bu eserin, şimdiki kadar hem Türkiye akademyasında hem de medrese çevrelerinde bir bütün olarak yeterince incelenmemiş ve tahkik edilmemiş olmasıdır. İkincisi, yaklaşık iki asır önce Si'irdi'nin kaleme aldığı bu eser, yakın döneme kadar oluşmuş şark medrese geleneğinin ders müfredatı açısından sahip olduğu konumdur. Çünkü medrese ders müfredatında Kur'ân tilâvetine dair herhangi bir eser okutulmamaktadır. Dolayısıyla araştırma, bu iki noktaya bir nebze de olsa katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Kırâat, Tecvîd, Tilâvet, Makam, Si'irdi

The State of the Quran Recitation in the Sample of (Mollâ Halil es-Si'irdi)

Abstract: This article examines the state of the Qur'anic recitation on the axis of Mollâ Halil es-Si'irdi's work named *Şerhu diyâi basîrati kalbi'l-arûf fi't-tecvîd ve'r-resm ve ferşî'l-burûf*, which he interpreted propounding it poetically. In terms of content, this article deals with issues that should be followed in reading the Qur'an, such as the manners, the decree of reading the Quran with tajwid, voice/mode and the spiritual dimension of recitation. It has been concluded that Si'irdi is more responsible than İbnü'l-Jezerî and her followers regarding the judgment of reading with tajwid and makam. It is, in fact, possible to see such topics in the books written on the manners of reading the Holy Quran and the science of tajwid. However, two main

points make this subject essential for the article. Firstly, the work is one of the four primary texts in the Islamic world in which tajwid is written poetically in terms of recitation and tajwid literature. Besides, this work, written in Anatolia, has not been studied neither in Turkey academy nor in madrasahs so far. The second reason is the importance of this work, which was written by as-Si'irdî two centuries ago, in terms of the curriculum of the oriental madrasah tradition formed until recently as it is hard to see any book to teach the recitation of the Qur'an in the madrasah curriculum. Therefore, the research aims to contribute to these two points, albeit a little.

Keywords: Qiraah, Tajwid, Recitation, Mode, es-Si'irdî.

Giriş

Nebevî gelenekte peygamberlere gönderilen vahyi mesajlar, bazen şifahi olarak bazen de yazınsal metinler haline getirilerek toplumlara bildirilmiştir. İlahi vahiyler, ihtiva ettikleri ilkeler doğrultusunda muhatap toplumları dönüştürerek yeniden inşa etme amacını gütmektedir. Şüphesiz bu amacın gerçekleşebilmesinin en önemli şartlarından biri de ilgili mesajın, muhatapları nezdinde doğru anlaşılmasıdır. Herhangi bir hitabın veya metnin doğru anlaşılabilmesi için öncelikle murad edilen anlamı yansıtacak düzeyde doğru telaffuz edilerek okunması gerekir. Gerek şifahi gerekse yazılı metinler olarak tüm vahyi mesajlar, doğru ifade edildiği takdirde ancak anlaşılabilir. Bu nedenle nüzul asrından bu yana her dönemde İslâm âlimleri tarafından bu ilahi metin, okunmaya ve incelenerek anlaşılmaya çalışılmıştır. Ayetlerini tilâvet etme ve manasını anlama amacına yönelik yapılan tüm çabaların neticesinde özellikle tefsir, kırâat ve tecvîd gibi alanlarda geniş bir literatür oluşmuştur.

Kur'ân'ın okuma keyfiyetini yani telaffuz etme boyutunu konu edinen tecvîd ilmi, şer'î ilimlerin önemli bir kesitini teşkil eder. Bu ilahi mesajın doğru telaffuz edilmesini öğreten ilmin eğitim ve öğretimi, diğer şer'î ilimler gibi toplumsal bir sorumluluk olarak farz-ı kifâyedir. Kelimelerin manasını değiştirmekten koruyacak düzeyde tecvîdli okumayı öğrenmek ise Kur'ân okumak isteyen herkese farz-ı ayndır.¹ Kur'ân'ı Kerim'i doğru

¹ Mahmud Halil Husarî, *Abkâm-u kırâeti'l-Kur'âni'l-kerim*, thk. Muhammed Talha Bilal (Beyrut: Dâru Besâiri'l-İslâmiyye, 1999), 27.

okuma ihtiyacına binaen âlimler, çeşitli dönemlerde ve farklı coğrafyalarda tecvîd ilmine yönelik nesir ve manzûm birçok eser telif etmişlerdir. Yakın dönem Anadolu topraklarında da tecvîd ilmine dair nesir ve manzûm telif geleneğinin önemli bir örneğini Mollâ Halîl es-Si'irdî'de (ö. 1843/1260) görmekteyiz. Mollâ Halîl, tefsir, kırâat, fıkıh, kelam, hadis, tasavvuf, Arap dili ve belâğatı gibi hemen hemen İslâmi ilimlerin her dalında eser verecek ilmi yeterliliğe sahip bir âlimdir. Ulusal ve uluslararası birçok akademik çalışmaya konu olan Mollâ Halîl'in hayatına ve değişik açılardan ilmi kişiliğine dair birçok çalışma yapıldığından dolayı hayatına ve ilmi kişiliğine dair bilgilere burada değinilmeyecektir.²

Si'irdî, kırâat ve tecvîd ilmine dair öncelikle *Diyâu basirati kalbi'l-arûf fi't-tecvîd ve'r-resm ve ferşi'l-hurûf* isimli 1110 beyitlik manzum eserini telif eder. Ardından bu manzum eserinin daha iyi anlaşılması için *Şerhu diyâi basirati kalbi'l-arûf fi't-tecvîd ve'r-resm ve ferşi'l-hurûf* adlı eseriyle şerh eder.³ Manzum beyitlerin şerh edildiği bu eserin mukaddimesinde Si'irdî, esere yönelik bazı önemli bilgiler verir. Tecvîdle ilgili birinci bölümünü İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *el-Mukaddimetü'l-Cezeriyye* isimli eserinden; resm-i hatta yönelik ikinci bölümünü Ebû Muhammed Kâsım b. Firrûh eş-Şâtıbî'nin (ö. 590/1194) *el-Akile* eserinden ve kırâat-ı seb'a ile ilgili üçüncü bölümünü ise yine Şâtıbî'nin *Hirzül-Emâni* isimli eserinden yararlanarak nazmettiğini ifade eder. Ayrıca nazmettiği eserini, konuyla alakalı mütehasıs âlimlerin görüşlerinden istifade ederek şerh etme ihtiyacı duyduğunu ifade eder.⁴ Si'irdî, Arapça olarak telif ettiği söz konusu

² Hayatı ve ilmi kişiliği için bkz. Ömer Pakış, "Mollâ Halîl es-Si'irdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/250-251; Abdullah Özcan-M. Macit Sevgili Özcan-Sevgili, "Molla Halil es-Si'irdî'nin Biyografisi", *Molla Halil es-Siirdi'nin Hayatı Eserleri ve İlmî Kişiliği* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2019), 1/21-38; Cüneyt Gökçe, "Molla Halil Es-Si'irdî, Hayatı, Eserleri ve Tekfir Problemine Bakışı (Nehcü'l-Enam Adlı Eseriyle Sınırlı)", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34/34 (01 Aralık 2015), 76-96; Mustafa Öncü, *Molla Halil es-Siirdi'nin "Basiretu'l-Kulub" Adlı Tefsirinin Arap Dili ve Belagatı Açısından Tablîli*, ed. Halil Akçay (Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2019), 10-100.

³ Lokman Şan, *Molla Halil Siirdi'nin Kırâatlere Yaklaşımı* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2020), 61.

⁴ Molla Halil b. Molla Hüseyin b. Molla Halid Si'irdî, *Şerhu diyâi basirati kalbi'l-arûf fi't-tecvîd ve'r-resm ve ferşi'l-hurûf* (Abdülhalik Abdülkerim, Bingöl: Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans, 2020), 39-40.

eserinin tecvîd ilmine ayırdığı birinci bölümünü, bizzat kendisi manzûm olarak Kürtçeye de çevirmiştir. Bu eser, yazma nüshalarda *Risâla tecvîde* ismiyle müstakil bir eser olarak geçmektedir.⁵

Bilindiği üzere ülkemizin doğu ve güneydoğu bölgelerinde köklü bir medrese ilim geleneği, asırlarla ifade edilebilecek geçmişe sahiptir. Şark medrese geleneği diye de nitelenen bu tedrisatta diğer İslâmi ilimlerin yanı sıra özellikle Arap dili ve belâğatına yönelik ilimler, yoğun bir şekilde okutulmaktadır. Ancak kırâat ve tecvîd ilmi konusunda ise aynı çabanın gösterilmediği hatta ders müfredatına dahi konulmadığı hâlihazırda bir vaka olarak karşımızda durmaktadır. Oysa bu geleneğin içinde yetişmiş Mollâ Halîl, telif ettiği eserlerle ve verdiği icâzetlerle⁶ hiçbir medrese âliminin kayıtsız kalmadığı büyük bir değerdir. Araştırmanın ana kaynağını oluşturan *Şerhu diyâi basîrati kalbi'l-arûf fi't-tecvîd ve'r-resm ve ferşi'l-hurûf* isimli eser, eseri tahkik eden müellifin araştırmasına göre kırâat ve tecvîd ilmi elfiye (binli beyit) geleneğinde dördüncü metin olarak kabul edilebilir. Çünkü muhakkike göre yapılan araştırmalarda bu ilmin literatüründe Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-Dâni'nin (ö. 444/1053) *el-Urcûzetül-Münebbihe*, eş-Şâtîbî'nin *Hırzu'l-Emâni* ve İbnü'l-Cezerî'nin *el-Elfiyyetü't-tayyibe'si (Tayyibetü'n-neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr)*'dan sonra herhangi bir elfiye bulunmamaktadır. Dolayısıyla gelen Si'irdî'nin söz konusu eseri dördüncü elfiye olarak kabul etmek mümkündür.⁷

Eserin, müellifine aidiyeti konusunda herhangi bir tartışma söz konusu olmadığı hakkında yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır. Eserin mahtut bir nüshası, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesinde, 648 numara ile kayıtlı bulunmaktadır. Kitap ile ilgili yapılan araştırmalar sonucunda, Kral Faysal İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesinde yazarı Halil b. Hüseyin b. Halid el-İs'irdî olan *Şerhu Ürcuze fi't-Tecvîd* adlı mahtut bir eserin 18008/09798 numara ile kayıtlı olduğu anlaşılmıştır.⁸ İki asırdan bu yana

⁵ Şan, *Molla Halil Siirdî'nin Kırâatlere Yaklaşımı*, 194; M. Edip Çağmar, "Molla Halil el-İs'irdî'nin 'Risâletun fi İlmi't-Tecvîd' Adlı Eseri", *Şarkiyat* 2 (01 Kasım 2009), 153-161.

⁶ Mustafa Öncü, "Di İcâzetande Seydayê Mela Xelilê Sêrtî", *Molla Halil es-Siirdî'nin Hayatı Eserleri ve İlmi Kişiliği* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2019), 131-139.

⁷ Si'irdî, *Şerhu diyâi basîra*, (Giriş) 1-2.

⁸ Şan, *Molla Halil Siirdî'nin Kırâatlere Yaklaşımı*, 197.

yazma olarak duran bu eser, temelde tecvîd, resmu'l-mushaf ve ferşiyâtü'l-hurûf bölümlerinden oluşmaktadır. Eserin sadece tecvîdle ilgili birinci bölümünü, ilk defa Abdülhalik Abdülkerim tarafından 2020 tarihinde tahkik edilmiş ve Naim Döner danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak sunulmuştur. Eserin geri kalan diğer iki bölümü ise halen yazma olarak durmaktadır. Si'irdî, söz konusu eserin mukaddimesinde Kur'ân-ı Kerim tilâvetinin adabı, fazileti ve hükümlerine yönelik ayrıntılı bilgilere yer vermektedir. Bu araştırmada Kur'ân tilâvetinin keyfiyeti etrafında işlenen 30'u aşkın başlıktaki bilgiler, makale düzeyinde dört ana başlığa indirgenmiş ve başta İbnü'l-Cezerî'nin mukaddimesi üzerinde yapılan şerhler olmak üzere tilâvet keyfiyetine dair diğer eserlerle karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

1. Kur'ân Tilâvetinde Yöntem

Kur'ân tilâvetinde sünnete ittiba ve okuma âdâbı olarak uyulması gereken bir takım usûl ve esaslar vardır. Kur'ân okumanın usûl ve âdâbıyla ilgili gerek tefsir mukaddimelerinde gerekse tecvîd ilmine dair telif edilmiş eserlerde ayrıntılı bilgiler bulmak mümkündür. Buna dair eserlerde aktarılan bilgiler, mezhebi farklılıktan kaynaklı çok ayrıntılı meseleler dışında genellikle aynıdır. Zaten bu meseleyle ilgili bilgilerin çoğu, rivayetle aktarılan hadis kaynaklı bilgilerdir. Mesela Si'irdî, Kur'ân tilâvetine başlamadan önce abdest ve manevi hazırlığın yanı sıra maddi temizliğin de önemli olduğunu bildiren hadisi sunarak anlatmaktadır. “*Ağzularımız Kur'ân'ın yollarıdır, ağzınızı misvakla temizleyin*”⁹ rivayetine binaen Si'irdî'ye göre Kur'ân tilâvetinde önce ağzın misvak ve benzeri bir şeyle yıkanarak temizlenmesi de sünnettir. Bu nedenle soğan veya sarımsak yiyen kimseden bu yiyeceklerin kokusu gidinceye kadar onun Kur'ân okuması mekruhtur.¹⁰

Kur'ân tilâvet edilirken nasıl oturulur sorusuna cevap sadedinde konuyu işleyen Si'irdî'ye göre ister bağdaş kurarak ister başka bir şekilde oturarak huşu, vakar ve sükûnet ile Kur'ân okumak, Kur'ân tilâvetinin sünnetlerindenidir. Kur'ân okurken evla olan oturma şekli, namazdaki oturuş

⁹ Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr Suyûti, *el-Câmiû's-Sagîr min Ebâdisi'l Beşîri'n-Nezîr* (Beyrut: Dârü'l Kütübî'l İlmiyye, 2004), 328 (no:5319).

¹⁰ Si'irdî, *Şerhu diyâi basîra*, 53.

gibi dizüstü (*iftıraş*) oturmak veya *teverrük*¹¹ yaparak oturmaktır. Kur'ân okurken köpek oturuşu (*ik'a*) diye nitelenen şekilde oturarak Kur'ân okumak ise mekruhtur. Müellif, ayrıca Kur'ân okunacak yerin nasıl olmaması gerektiği konusunda da veciz bir ifadeyle şöyle der: evla olan odur ki Kur'ân okunan yerin dinen hoş karşılanmayan köpeğin, pisliğin, açık saçıklığın, heykelin, oyun ve eğlence grubunun bulunduğu ortamlardan hali olmasıdır. Ancak bu tür yerlerde Kur'ân'ın okunması mekruhtur denilemez, çünkü bunun örneği çok olduğundan okumanın terk edilmesi halinde tilâvetin büyük hayrından mahrum olunur.¹² Müellif, tilâvetin hem okuyana hem de dinleyene olan manevi faydasından dolayı her hâlükârda tilâvetin terk edilmemesini düşünmektedir.

Kur'ân-ı Kerimi okumaya başlamadan önce şeytanın şerrinden Allah'a sığınmayı ifade eden istiâzenin nasıl yapılması gerektiği konusunda Si'irdî, şöyle demektedir: istiâzede asıl olan, içinde "Allah" lafzının geçtiği ve nasslarda varîd olan şekilde ve keyfiyette olması gerekir. Nitekim ayette "فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ / *Kur'ân okuyacağın zaman, kovulmuş şeytandan Allah'a sığın*"¹³ denildiğinde kast edilen mana, Kur'ân okumak istediğinde "أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ" söyle, şeklinde anlaşılır. Aynı şekilde Hz. Peygamber'den (sav.) hadis olarak rivayet edilen ve bazı ziyâdeliklerle *Allah* lafzının geçtiği "أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ"¹⁴ şeklindeki istiâzenin de sünnet ile sabit olduğunu ifade etmektedir.¹⁵

Si'irdî'ye göre Kur'ân tilâvetinde, ister bir sûreye ister Kur'ân'ın herhangi bir cüz'üne veya bir aşır'ı şerîf'e başlanılsın, istiâzeden sonra bismelinin getirilmesi sünnettir. Nitekim şâri' tarafından emredilmiş veya mubah olan şeye besmele ile başlanması müstehâptır.¹⁶ Kur'ân tilâvet eden kişi, konuşmayla veya suskunlukla okumaya uzun bir ara verdikten sonra tekrardan

¹¹ Teverrük oturuşu, iftıraş oturuşu gibi olup Şâfilerde son teşehhütte olan bir oturma şeklidir. Ancak teverrük oturuşunda sol ayak, sağ ayağın altından çıkarılır ve sol but yere bitiştirilerek oturulur. (Muhammed b. Ahmed el-Hatib eş-Şirbînî Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'âni elfâzi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2010), 1/265-266).

¹² Si'irdî, *Şerhu diyâi basîra*, 54-55.

¹³ en-Nahl, 16/98.

¹⁴ Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebi Davud* (Riyad: Daru's-selam, 1999), "Salât", 119-120 (775).

¹⁵ Si'irdî, *Şerhu diyâi basîra*, 55-56.

¹⁶ Si'irdî, *Şerhu diyâi basîra*, 56.

okumaya başlarsa istiâzeyi ve besmeleyi getirme konusunda tilâvete yeni başlayan gibidir. Ancak bir tilâvet secdesini yapacak kadar okumaya aralık verirse istiâze ve besmeleye gerek kalmamakla birlikte sadece istizenin getirilmesi daha iyidir/evladır.¹⁷

Kur'ân okumaya başlarken istiâze ve besmele, açıktan mı yoksa gizli mi okunur konusunu da ele Si'irdî'ye göre besmelenin, tilâvetin durumuna muvafık olması müstehâptır. Şayet Kur'ân tilâveti, cehrî olacaksa besmele de cehrî; gizli olacaksa besmele de aynı şekilde gizli getirilir. Ancak besmeden farklı olarak istiâzede evla olan, namaz dışında mutlak olarak cehrî/açıktan okunmasıdır. Hem mezhepler arası fihki farklılıklara hem de kırâat imamları arasındaki farklılıklara giren Si'irdî, mezhebi mensubiyetini belirterek "Şâfiî fikhımızda Kur'ân tilâvetinde istiâzenin ve besmelenin cehrîlik ve gizlilik konusunda okunan tilâvete muvafık olarak okunması müstahaptır." demektedir.¹⁸ Ayrıca müellif, tilâvetin cehrîliği konusunda çok önemli bir hususa dikkatleri çekerek şöyle demektedir:

"Dinleyene faydalı olması, okuyanın kalbini uyanık tutarak daha zinde olmasını sağlaması, okuyan kişinin işiterek anlamaya dair tefekküre girmesi vb. birçok sebepten dolayı Kur'ân'ı sesli (cehrî) olarak okumak daha evla, daha güzel ve sünnete daha muvafıktır. Ancak sesli okunması halinde riya, beğenmişlik gibi çirkin duygulardan emin olunursa; orada namaz kılmakta olanı, daha önce orada uyumuş olanı ve Kur'ân okuyan bir başkasını rahatsız etmeme konusunda emin olunursa bu durumda cehri okumanın sünnete muvafık olması mümkün olur. Aksi takdirde bu olumsuzlukların muhtemel olması halinde Kur'ân'ı sessiz okumak sünnete daha muvafıktır."¹⁹

Kur'ân okuyan kişinin sesli veya sessiz okuması, tamamen onun niyetine bağlıdır. Zaman ve mekân açısından Allah Teâlâ'nın rızasına en muvafık ve halis niyete en yakın okuma şekli hangisi ise onunla okumak en doğru olanıdır.²⁰ Başlanılan herhangi bir Kur'ân tilâvetinin gereksiz konuşmalarla kesilmesi mekruhtur. Ancak Kur'ân okuma halindeyken selam verenin

¹⁷ Si'irdî, *Şerhu diyâi basıra*, 58.

¹⁸ Si'irdî, *Şerhu diyâi basıra*, 59.

¹⁹ Si'irdî, *Şerhu diyâi basıra*, 59.

²⁰ Molla Ali Muhammed el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye bi-şerhi'l-Muqaddimeti'l-Cezeriyye* (Dîmeşk: Daru'l-gavsani li'd-dirasati'l-Kur'âniyye, 2012), 123.

selamını almak, hapşırırken *el-hamdulillah* demek veya hapşıran birinin *el-hamdulillah* deyişine karşılık *yerhamukellah* cevabını vermek sünnettir.²¹

Herhangi bir sûrenin başından ya da birbiriyle irtibatlı ayetler grubunun başından başlayıp ahirinde durmak, Kur'ân tilâvetinin sünnetlerindedir. Dolayısıyla Kur'ân tilâveti, aşır ile veya bir cüz'ün başından başlayıp sonunda durmak ile sınırlandırılmaz. Çünkü böyle okunması halinde tilâvetin sonlandırıldığı yer, bitmemiş sözün ortası olması muhtemeldir. Aynı şekilde Kur'ân'ı Mushaf tertibine göre okumak da sünnettir. Ayetlerin tertibini bozarak (tenkis)²² okumak, ayetlerin birbiriyle bağlantılı 'icazını ve tertipteki hikmetini yok ettiğinden dolayı haramdır. Sûreler arası tenkis'e (sûrelerin tertibini bozarak okumak) gelince, eğitim ve öğretim dışında yapılması mekruhtur. Ancak cuma günü sabah namazının farzında (secde-insân) ve sünnetinde (kâfirun-ihlâs) okunacak sûreler gibi rivayetle okuma tertibi varid olmuşsa bu durumda mekruh değildir.²³

ed-Duha sûresinden en-Nas'a sûresine kadar okunması halinde bu iki sûre dâhil olmak üzere aralıktaki bütün sûrelerin sonlarında tekbir getirilmesi, Kur'ân tilâvetinin sünnetlerindedir. Tekbir lafzının, "الله أكبر" şeklinde olduğunu söyleyen müellife göre bazıları, bu tekbirin öncesine kelime-i tevhidi de (لا إله إلا الله) ilave ettikleri ve dolayısıyla tekbir, "لا إله إلا الله والله أكبر" olarak dönüşmüştür.²⁴ Ancak Si'irdî, *Basiretu'l-kulûb fi kelâmi 'allâmi'l-guyûb* adlı tefsirinin Duhâ sûresinin girişinde bu sûreden itibaren tekbir getirmenin sünnet olduğunu dedikten sonra tekbir lafzının "لا إله إلا الله والله أكبر" şeklinde olduğunu ifade etmektedir.²⁵ Dolayısıyla bu eserinde tekbire mezhepte *bazılarının ilave ettiği* dediği tekbir şeklini, tefsirinde asıl olarak kabul etmektedir. Kur'ân tilâvetinde artık bir geleneğe dönüşen sûre sonlarındaki tekbir uygulamasının temellendirildiği bilgiyi müellif, şöyle aktarmaktadır:

²¹ Si'irdî, *Şerhu diyâi basira*, 54.

²² Mesela; Fatıha sûresinde veya herhangi bir ayet grubunda ayetlerin tertibini şu şekilde bozarak okumak tenkise örnektir: مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

²³ Si'irdî, *Şerhu diyâi basira*, 59-60.

²⁴ Si'irdî, *Şerhu diyâi basira*, 60-61.

²⁵ Molla Halil b. Molla Hüseyin b. Molla Halid Si'irdî, *Basiretu'l-kulûb fi kelâmi allâmi'l-guyûb*, thk. Molla Molla Sıbgatullah Sevgili (ez-Zokaydî) (İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2011), 929.

“Peygamberimiz’e (sav.) gelen vahyin sebebi ve müddeti konusunda ihtilaflar olmakla birlikte bir müddet vahiy kesilir. Bunu bir fırsat gören müşrikler, Muhammed’in Rabbi ona kızdı ve darıldı şeklinde dedikodu yaydılar. Mekkeli müşriklerin bu iddialarına cevap olarak ed-Duha sûresi nazil oldu. Bu sûrenin inişi üzerine Hz. Peygamber (sav.), tekbir getirdi, Müslümanlar da onunla birlikte tekbir getirdi. Hz. Peygamber (sav.), her ne zaman bu sûreye ulaşıldığında bu sûrenin ahirinden başlayarak Kur’ân’ın sonuna kadar her sûreden sonra tekbir getirmelerini emretti.”²⁶

Si’irdi, Kur’ân tilâvetinde bazı ayetler okunurken hemen akabinde söylenmesi gereken duaların nasıl olması gerektiğine de değinir. Rahmet/nimet ayetleri geldiğinde ilgili ayette dile getirilen nimetin aynısını Allah Teâlâ’nın fazlından dilemek sünnettir. Mesela “*وَأَسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ*”/Allah’tan lütfunu isteyin”²⁷ ayeti okunduğunda “*رَبِّمِ لِي لُطْفًا مِنْ فَضْلِكَ*”/Rabbim lütfunu istiyorum” veya “*إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ*”/Muhakkak ki iyilik edenlere (muhsinler) Allah’ın rahmeti çok yakındır,”²⁸ ayeti okunduğunda “*اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنْهُمْ وَأَفْتَحْ عَلَيْنَا*”/Rabbim! Bizi muhsinlerden eyle ve rahmetinin kapılarını bize aç”, aynı şekilde azap ayeti okunduğunda da ayette bildirilen azaptan Allah’a sığınmayı ifade edecek duada bulunmak ya da tesbih ve tenzih edilmesi gereken yerde “*تَبَارَكَ اللَّهُ جَلَّتْ عَظَمَتُهُ*” diyerek Allah’ı tesbih ederek tenzih etmek de sünnettir. Bu üç temel konu üzerinden diğer bazı ayet örneklerini de vererek ona karşı yapılacak duayı zikreder. el-Kıyâmet ve et-Tîn sûrelerinin sonundaki “*أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ*”/Peki (bunları yapan) Allah’ın, ölüleri tekrar diriltmeye gücü yetmez mi?”²⁹ ve “*أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَاكِمِينَ*”/Allah, hüküm verenlerin en üstünü değil midir?”³⁰ ayetler okunduktan sonra “*بَلَىٰ وَأَنَا عَلَىٰ ذَلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ*”/evet, öyledir; ben de buna şahitlik edenlerdenim” denilmesi, Kur’ân tilâvetinin sünnetlerindedir. Fakat el-Kıyâmet sûresi için “*بَلَىٰ إِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ*”/evet O, her şeye gücü yetendir” şeklinde cevap verilmesinin daha uygun olduğunu söylemektedir.³¹

²⁶ Muhammed b. Aḥmed Kurtûbî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. ‘Abdullâh b. ‘Abdulmuḥsin et-Turki (Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 2006), 22/352-353; Si’irdi, *Şerhu diyâi basira*, 60.

²⁷ en-Nisâ, 4/32.

²⁸ el-Arâf, 7/56.

²⁹ el-Kıyâmet, 75/40.

³⁰ et-Tîn, 95/8.

³¹ Si’irdi, *Şerhu diyâi basira*, 61-62.

Kur'ân okurken Yahudilerin, Hristiyanların ve müşriklerin Allah Teâlâ'nın zatına uygun olmayan çirkin sözlerini içeren “التَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ” وقالت اليهود عزير ابن الله وقالت الله وقالت الله /Yahudiler, Üzeyir Allah'ın oğludur, dediler. Hristiyanlar da, Mesih (İsa) Allah'ın oğludur dediler,”³² gibi ayetlere gelindiğinde ses alçaltılarak ayetler okunmalıdır.³³ Kur'ân'ı tilâvet ederken okunması gereken dualar meselesi, Hanefiler ile Şâfiiler arasında önemli bir ihtilaf noktasıdır. Bu anlamdaki ayetlerden sonra yapılacak söz konusu ilavelerin namazı bozacağı görüşünde olan Hanefilerin aksine Şâfiiler ve dolayısıyla Mollâ Halil es-Si'irdî, bunun sünnet olduğu ve sahih hadislerle dayandığı görüşündedir. O, bu konuda sünnetten delil olarak sahâbî Ebû Huzeyfe (ö. 12/633) kanalıyla şu hadisi vermektedir:

”صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ، فَافْتَتَحَ الْبَقْرَةَ، فَقُلْتُ: يَرْكَعُ عِنْدَ الْمِئَةِ، ثُمَّ مَضَى، فَقُلْتُ: يُصَلِّي بِهَا فِي رَكْعَةٍ، فَمَضَى، فَقُلْتُ: يَرْكَعُ بِهَا، ثُمَّ افْتَتَحَ النَّسَاءَ، فَقَرَأَهَا، ثُمَّ افْتَتَحَ آلَ عِمْرَانَ، فَقَرَأَهَا، يَقْرَأُ مُتْرَسِّلاً، إِذَا مَرَّ بِآيَةٍ فِيهَا تَسْبِيحٌ سَبَّحَ، وَإِذَا مَرَّ بِسُؤَالٍ سَأَلَ، وَإِذَا مَرَّ بِتَعَوُّذٍ تَعَوَّذَ، ثُمَّ رَكَعَ، فَجَعَلَ يَقُولُ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ، فَكَانَ رُكُوعُهُ نَحْوًا مِنْ قِيَامِهِ، ثُمَّ قَالَ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمَدَهُ، ثُمَّ قَامَ طَوِيلًا قَرِيبًا مِمَّا رَكَعَ، Bir gece Peygamber (sav.) ile namaz kıldım. Bakara sûresine başladı, yüzüncü ayette rukû eder, diye düşündüm sonra devam etti. Bir rekâtta Bakarayı okuyarak namaz kılacak diye düşündüm. O, yine devam etti. Bakara ile rükûa varır düşündüm sonra Nisa sûresine başladı, okudu. Sonra Al-i İmran'a başladı, onu da okudu. Tertille de okuyor, içinde Allah'ı tesbih eden bir ayet geçince tesbih/tenzih ediyor. Allah'ın fazlını dileyen bir ayet geçince ayette geçen nimetten istiyor. Sığınma ayetine gelince Allah'ın gazabından Allah'a sığınmıyordu. Sonra rükûa gitti ve “سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ/Büyük Rabbimi tenzih/tesbih ederim.” dedi. Onun rükûda kalış süresi, kıyamındaki kadardı. Sonra “سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمَدَهُ/Allah kendisine hamd edenin hamdını işitir” dedi. Doğruldu ve rükûuna yakın uzun bir süre kıyamda durdu, sonra secdeye gitti ve “سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ/yüce Rabbimi tenzih/tesbih ederim” dedi. (süre açısından) Secdesi de kıyamına yakındı.”³⁴

Kur'ân tilâvetiyle alakalı buraya kadar zikredilen kaideler çerçevesinde

³² et-Tevbe, 9/30

³³ Si'irdî, *Şerbu diyâi basira*, 63.

³⁴ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'uş-şâhih*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Riyad: Daru's-selam, 2000), “Salât”, 772 (1814).

hatmedilen Kur'ân'ın sonunda hatim duasının okunması/yapılması bir âdâb olduğunu ifade eder. Si'irdî'ye göre Kur'ân hatmedilince el-Felak ve en-Nâs sûreleri okunduktan sonra Kur'ân'ın başından Fâtiha ve el-Bakara'nın ilk beş ayeti okunur ve ardından hatim duasına geçilir.³⁵ Bu uygulamanın esinlendiği dayanak, şu hadistir: “*Amellerin en hayırlısı, konan ve göçendir. Konan ve göçen nedir diye sorulunca Hz. Peygamber, Kur'ân'ı hatmetmek ve tekrardan başlangıç yapmaktır.*”³⁶ Bu nedenle Müslümanlar, bu hadisin müjdesine nail olmak için Kur'ân'ı hatmetmenin nihayetinde tekrardan Kur'ân'a başlangıç yapmaktadır. İhlas sûresinin sahih rivayetlerde Kur'ân'ın üçte birine denk³⁷ gelmesinden dolayı üç ihlasın bir hatim etmesine binaen artık üç ihlasın okunması da hatmin âdetinden olmuştur. Yine dua yapılacak yerin güzel bir şekilde temizlenerek hazır hale getirilmesi gerekir. Kur'ân okuması zayıf olup Kur'ân meclisinde bulunmaya ve tilâveti dinlemeye daha çok ihtiyaç duyan insanlardan da bir grup³⁸ oluşturulmalıdır.³⁹ Bu duada Allah'a hamd, Resul'üne salat ve selam getirilmeli ve kendisi, sevdikleri ve diğer müminler için de Allah'tan bağışlanma dilenmelidir. Ayrıca Müslümanların yönetimini üstlenen istikamet üzere olan yöneticilere de hayır duasında bulunmak güzeldir. Özellikle ayetlerde ve hadislerde zikredilen me'sur dualarla dua etmek, duanın kabulü açısından önemlidir.⁴⁰

2. Kur'ân'ı Öğrenme ve Tecvîdli Okumanın Hükümü

Tecvîd ilmine dair bilgiler, nüzul döneminde telif edilmemiş olsa da Kırâat âlimleri, Hz. Peygamber'e (sav.) Kur'ân'ın tilâvetinin tecvîdli olarak indiğini kabul ederler. Kur'ân tilâvetinin eda keyfiyeti, bu haliyle şifahi olarak korunarak aktarıldığı bilinen bir gerçektir. İbnü'l-Cezerî'nin mukaddi-

³⁵ Si'irdî, *Şerbu diyâi basıra*, 63.

³⁶ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân ed-Dârimî Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Riyad: Dârü'l-Mugni, 2000), “Fedâilü'l-Kur'ân”, 33 (3519).

³⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Câmi'u's-şahiîh* (Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 2002), “Fedâilü'l-Kur'ân”, 13; Dârimî, *es-Sünen*, “Fedâilü'l-Kur'ân”, 24 (3474).

³⁸ Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Abbas ve Enes b. Mâlik başta olmak üzere bazı sahâbilerin Kur'ân'ı hatmettiklerinde aile fertleriyle birlikte hatim duası yaptıkları rivayet edilmiştir. (Dârimî, *es-Sünen*, “Fedâilü'l-Kur'ân”, 33 (3517)).

³⁹ Si'irdî, *Şerbu diyâi basıra*, 63-64.

⁴⁰ Si'irdî, *Şerbu diyâi basıra*, 65.

mesi olmak üzere literatürde telif edilen ilgili eserlerde Kur'ân'ın tecvîdli nüzülü açıkça ifade edilmiştir.⁴¹ Nitekim Mollâ Halil es-Si'irdî de bu anlamda seleflerine tabi olarak konuyu, şu beytiyle ifade etmektedir:

إِنَّهُ بِالتَّجْوِيدِ قَدْ أَنْزَلَ ثُمَّ إِلَيْنَا هَكَذَا أُوصِلَا

Kur'ân kesinlikle tecvîd ile inmiştir.

*Daha sonra bu tecvîdli haliyle bize kadar ulaşmıştır.*⁴²

Si'irdî, bu beytin şerhinde meseleye Kur'ân'ın iniş serüveniyle başlamakta ve inzal konusunda muhtemel üç farklı görüşü kısaca sunmaktadır. Buna göre; Kur'ân, kadir gecesinde ya beytül-izze'ye tek seferde indikten sonra oradan da Hz. Peygamber'e (sav.) inmiştir ya da levh-i mahfuzdan veya Allah Teâlâ'nın Cebrail'e telkin etmesiyle ihtiyaca ve amaca mebni olarak 23 yıl boyunca peyderpey inmiştir.⁴³ Ancak Si'irdî'nin burada ifade ettiği üç aşamalı nüzul anlayışı, tefsir literatüründe yaygın düşünce olmakla birlikte bazı araştırmacılar tarafından irdelenerek tartışılmıştır.⁴⁴ Si'irdî'ye göre Arap dilinin en fasih yapısıyla nazil olan Kur'ân'ın Arapların ileri düzeydeki dilsel mizaçlarına uygun şekilde tilâvet edilmesi emredilmişti. Nitekim “كَذَلِكَ لَنْبُتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَزَلَّلْنَاهُ تَتْرِيلاً/Oysa Biz onu böylece senin kalbine yerleştirmek için azar azar indirir ve onu ağır ağır okuruz.”⁴⁶ “وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا”,⁴⁷ vb. ayetlerde üzerinde durulan ortak anlam paydası ve *tertil* kelimesinin anlamı, okunan ayetlerin dinleyiciler tarafından harfleri sayılabilecek derecede acele etmeden harflerin hakkını vererek okunmasıdır. Bu anlamda sahabe, nazil olan Kur'ân ayetlerini bu okuma keyfiyetiyle Hz. Peygamber'den (sav.) öğrendi. Tabiin nesli ise sahabeden alarak nesilden nesile bu eda keyfiyeti

⁴¹ Muhammed b. Muhammed İbnu'l-Cezerî, *el-Mukaddime fî mâ yecibü 'ale'l-ğari'i en ya'lemehü*, thk. Eymen Ruşdi Suveyd (Suudi Arabistan: Daru Nuru'l-Mektebat, 2006), 3.

⁴² Si'irdî, *Şerhu diyâi basira*, 49.

⁴³ Si'irdî, *Şerhu diyâi basira*, 50.

⁴⁴ İshak Özgel, “Kur'ân'ın Üç Aşamalı Nüzülü Anlayışının Lugavî Temelleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Arayışlar - İnsan Bilimleri Araştırmaları* 3/5-6 (2001), 89-114; Davut Ağbal, “Kur'ân'ın Üç Aşamalı İndirilişi”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (22 Haziran 2018), 73-100.

⁴⁵ el-Müzzemmil, 73/4.

⁴⁶ el-Furkân, 25/32.

⁴⁷ el-İsrâ, 17/106.

ile bize gelinceye dek korunmuştur. Daha sonraları kırâat imamaları tarafından Kur'ân ayetlerini eda etme keyfiyetine yönelik kaideler tedvin edilerek tecvîd ilmi ortaya çıkmaya başlamıştır.⁴⁸

Müellife göre Kur'ân'ın tecvîdli okunması denilince eda ehlinin (kariler) kayıt altına aldığı kaideler ekseninde Kur'ân'ın tilâvet edilmesi anlaşılır. Bunlar, ince okunması gereken yeri ince, kalın okunması gerekeni kalın, uzatılması gerekeni uzatmak, kasr edilmesi gerekeni kasr etmek, idğam-izhar-ihfâ kaidelerinin gereğini yapmak, vakıf ve vasıl yapmak, harflerin mahreçlerinin ve sıfatlarının eda edildiği şekliyle yapmak gibi kaidelerdir.⁴⁹ Ancak bu kaideler çerçevesinde Kur'ân'ı güzel okuyabilmek için dilin/ağzın alıştırılması ve bu konudaki devamlılığın korunması gerekir. Kur'ân okumaya dair tüm bu çabalar, işin ehli bir karinin gözetiminde olmalı ve onun fem-i muhsin'inden alınmalıdır. Aksi takdirde okuyan kişinin, kendi kendine salt akli melekesiyle ulaşabileceği bir durum değildir.⁵⁰

Tecvîd ilmini, hüküm açısından ilmi ve ameli olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür. Müslümanların geneli açısından tecvîd kaidelerini bilmenin hükmü vâcip olmayıp menduptur. Çünkü diğer şer'î ilimlerde olduğu gibi tilâvetin de yani okunan Kur'ân'ın da doğru kabul edilmesinin sıhhat şartı, ilgili kaideleri bilmeye bağlı değildir. Kişi, Kur'ân'ı doğru okur ama tecvîd kaidelerinin pekâlâ bilmeyebilir. Ancak âlimler açısından bu kaidelerin bilinmesi, toplumun genelinden sorumluluğu kaldırabilecek derecede bu işin eğitim-öğretimiyle ilgilenen bir topluluğun bulunması zorunludur (farz-ı kifâye). Ancak uygulama (ameli) açısından tecvîd hükmü, Kur'ân'ı okumak isteyen her bir ferde vâciptir.⁵¹ Fakat buradaki vâcpliğin şer'î mi yoksa bu ilmin ıstılahi bir kavramı mıdır meselesi, kırâat ve tecvîd ilmiyle ilgilenenler nezdinde tartışılmıştır. Tecvîtteki vâcpliği, ıstılahi bir kavram olarak kabul eden İbnü'l-Cezerî gibi âlimlerin yanı sıra Si'irdî gibi lügavî anlamda tecvîd kaidelerine bağlılığın gerekliliğini ifade etme anlamını kabul edenler de olmuştur. Nitekim eserini manzûm olarak yazdıktan

⁴⁸ Si'irdî, *Şerbu diyâi basıra*, 50.

⁴⁹ Si'irdî, *Şerbu diyâi basıra*, 52.

⁵⁰ Si'irdî, *Şerbu diyâi basıra*, 53.

⁵¹ Husarî, *Abkâm-u kırâeti'l-Kur'âni'l-kerim*, 27.

sonra şerh eden Si'irdî, Kur'an'ı, tecvîd ilminin kaideleriyle okumanın gerekliliğini ilgili beyitte şöyle ifade eder:

تَجْوِيدُكَ الْقُرْآنَ أَمْرٌ وَحَبٌّ مَنْ لَمْ يُجَوِّدْهُ أَسَاءَ الْأَدَبَ

Kur'an'ı tecvîdli okuman vâcib bir iştir.

Kim onu tecvîdle güzelleştirmezse okuma adabında yanlışlık yapmış olur.⁵²

Si'irdî'ye göre Kur'an'ı tecvîdli okumanın hükmüyle ilgili bu beyitte geçen "vâciptir" ifadesi, kuralların ihlal edilmesi halinde azap ve kınamayı gerektiren şer'i bir vâciplik değildir. Buradaki vâciplik, bu ilmin kendi terminolojisinde kaidelere bağlılığın gerekliliğini ifade eden bir kavramdır. Tecvîd kuralları, Kur'an tilâveti açısından teknik anlamda vücûbiyet ve zarûriyyât değil, tahsîniyyâttır. Dolayısıyla Kur'an'ı tilâvet ederken tecvîd kaidelerinin terk edilmesi halinde, Kur'an okuma adabına ve devam eden usule aykırılık anlamında vacibin terkidir.⁵³

Kırâat ve tecvîd ilminde otorite kabul edilen İbnü'l-Cezerî, manzûm mukaddimesinde Kur'an'ı tecvîdli okumanın kesin bir farz olduğunu ve tecvîdsiz okumanın ise günah olduğunu ifade eder.⁵⁴ Ancak Si'irdî, Kur'an'ı tecvîdsiz okumaya dair İbnü'l-Cezerî'nin böyle şiddetli bir tavır takınmasının, tecvîdin anlam boyutuyla alakalı olduğunu dile getirmektedir. Yani kelimelerin lafzını ve manasını değiştirmeyi gerektirecek derece yapılan okuma hatalarıdır. Mesela; ilgili kelimedede olmayan yeni bir harfin varlığını meydana getirecek derecede medlerde yapılan aşırı uzatmalardır ki fethadan elif, kesradan ya, dammeden vav harfleri çıkmaktadır. Yine harfin harekesinin düşürülmesi, gereksiz yere idğâmın yapılması, med yapılması gereken yerde kasr edilmesi veya kasr edilmesi gereken yerde med yapılması halinde lafzın ve mananın değişmesine veya karışmasına sebebiyet verecek derecede tecvîd ihlalleri, okuyan açısından fîsk ve haramdır. Bu şekildeki bir Kur'an okuyuşunu dinleyen açısından da günahtır.⁵⁵

Müellifin, yorumladığı ve lafzi açıdan bakıldığında ağır bir hüküm içerdiğini dediği İbnü'l-Cezerî'nin ifadesi, şöyledir:

الْأَحْذُ بِالتَّجْوِيدِ حَتَّمٌ لَزِمٌ مَنْ لَمْ يُجَوِّدِ الْقُرْآنَ آثَمٌ

⁵² Si'irdî, *Şerhu diyâi basira*, 44.

⁵³ Si'irdî, *Şerhu diyâi basira*, 45.

⁵⁴ İbnü'l-Cezerî, *el-Mukaddime fîmâ yecibü 'ale'l-kâri' en ya'lemehû*, 3.

⁵⁵ Si'irdî, *Şerhu diyâi basira*, 46.

Tecvîdle Kur'ân okumak, kesin bir farzdır.

Kur'ân'ı tecvîdli okumayan kimse, günah işlemiştir.

İbnü'l-Cezerî'nin söz konusu manzûm mukaddimesini şerh eden âlimler, bu beyitten kastedilen mananın ne olduğuna dair iki gruba ayrıldıkları görülmektedir. İbnü'l-Cezerî'nin oğlu Ahmed b. Muhammed el-Cezerî (ö.835/1431) ve Muhammed b. Ali b. Yalûşe (ö.1314/1896) gibi şarihler, Si'irdî'nin aksine manzûm beytin lafzi manasını esas alarak yorumlamışlardır. Bunlara göre; beyitte ifade edilen vücûbiyet şer'î vâcipliktir. Vacibi işlemekte sevâp; terkinde ise azap vardır. Bu nedenle Kur'ân'ı tilâvet etmek isteyen kişinin tecvîd kaidelerine riayet ederek okuması, farz-ı ayn'dır. Bu kaideleri terk ederek Kur'ân okumak ise haram olup kişiyi günahkâr eder. Çünkü Kur'ân, bu şekilde yani tecvîdli nazil olup okunmuştur.⁵⁶

Ancak Si'irdî'nin de içinde bulunduğu ve birinci gruba göre daha esnek bir yorumu benimseyen Şeyhülislâm Zekeriyâ el-Ensârî (ö.926/1519) ve Muhammed el-Kârî el-Herevî'ye (ö.1014/1605) göre ise buradaki vücûbiyet, şer'î olmayıp ıstilahîdir. Yani fukahânın nezdinde formüle edilen ve terki halinde cezayı gerektiren şer'î vâciplik değildir. O halde tecvîdsiz okuma, daha doğru olanı terk etmedir ve tilâvet adabına aykırı davranmadır. Kur'ân'daki kelimelerin yapısında, irabında ve dolayısıyla manasında değişikliğe sebebiyet verecek herhangi bir kural ihlali, elbette haramdır.⁵⁷

3. Kur'ân Tilâvetinde Ses ve Makam

Kur'ân'ı tilâvet etme, denilince ilk akla gelen şüphesiz ses ve makam olmamalıdır. Çünkü *tilâvet* lafzı, kırae lafzından daha özel olup vahiy olarak indirilen kitaplara uymayı ifade eder. Tilâvet lafzının konu edildiği ayetlere bakıldığında okuma anlamında olmakla birlikte genellikle ayetlerin içerdiği mesaja tabi olmayla alakalı olduğu görülmektedir.⁵⁸ Dolayısıyla Si'irdî'ye

⁵⁶ Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed İbnu "İbnu'l-Cezerî", *el-Havâşî'l-müfhehime fi şerhi'l-Muqaddime* (Laleli, 60), vr. 18-19; Muhammed b. Ali b. Yusuf İbn Yalûşe, *el-Fevâidü'l-müfhehime fi şerhi mukaddimeti'l-cezeriyye*, thk. Fergalî Seyyid Arbâvî (Kahire: Mektebetü'l-âdâb, 2006), 55-56.

⁵⁷ Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ el-Ensârî Zekeriyâ el-Ensârî, *ed-Dekâ'îku'l-muhekeme fi şerhi'l-Muqaddime* (İskenderiye: Mektebetü'l-katri'l-Mısıriyye, ts.), 15; Muhammed el-Kârî, *el-Minehul-fikriyye bi-şerhi'l-Muqaddimeti'l-Cezeriyye*, 66,112-113.

⁵⁸ el-Bakara, 2/121; Hûd, 11/17; Şihâbuddin Ahmed Semîn el-Halebî, *Umdetu'l-huffâz*

göre dil, Kur'ân'ın harika lafızlarını terennüm ederken kalp ise ondaki derin manaların tefekkürüyle meşgul olmalıdır. Lafız ve manadan herhangi birinin eksik olması halinde ideal anlamda okumadan fayda ve sevâp elde edilemez veya fayda eksik kalır.⁵⁹

Sî'irdî, Hz. Peygamber'in (sav.) "*Allah Teâlâ, bir Peygamber'in Kur'ân'ı teganniyle (sesi güzelleştirme) okuduğuna izin verdiği kadar hiçbir şeye izin vermemiştir.*"⁶⁰, "*Kur'ân'ı seslerinizle süsleyiniz.*"⁶¹ ve "*Kur'ân'ı teganniyle (sesi güzelleştirme) okumayan bizden değildir.*"⁶² hadislerinden hareketle sesi Kur'ân'la güzelleştirmenin müstahab olduğunu söylemektedir. Ona göre bu hadislerden kastedilen mana, Kur'ân lafızlarıyla sesin güzelleştirilmesidir. Aksi halde Kur'ân lafızlarının ses ile güzelleştirilmesi olur ki bu, doğru değildir. Çünkü Allah'ın kadim sıfatından olan Kur'ân'ın bizatihi güzelleştirilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla güzelleştirme, Kur'ân'ın zatıyla değil; telaffuz ve tilâvetiyle alakalı bir durumdur. Netice itibariyle ses konusunda en doğru yöntem, sesin yumuşatılarak inceltilmesi ve sesin bazen yükseltip bazen de alçaltılmasıdır.⁶³

Kur'ân ile sesin güzelleştirilmesi, rivayetle aktarılan tilâvetin sınırları aşılmadığı sürece istenilen ve güzel kabul edilen bir menduptur. Ancak Kur'ân okuma esnasında sesi güzelleştirme adına tilâvetin bilinen kaideleri konusunda aşırıya gidilerek herhangi bir harfin artırılması ve kaybolması haramdır.⁶⁴ Kur'ân tilâvetinde şer'an hedeflenen gaye, Kur'ân ayetleri üzerinde düşünmeye, onu anlamaya, huşu'a ve itaate sevk eden bir okumayla sesi güzelleştirmedir. Yoksa sonraki dönemlerde ortaya çıkan eğlence ve

fi tefsiri eşrefi'l-elfâz, thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 1/267-268.

⁵⁹ Sî'irdî, *Şerbu diyâi basira*, 67.

⁶⁰ Buhârî, *el-Câmi'uş-şâhih*, "Fedâilü'l-Kur'an", 19; Dârimî, *es-Sünen*, "Fedâilü'l-Kur'an", 34 (3533).

⁶¹ Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebi Davud*, "Salât", 20 (1468); Dârimî, *es-Sünen*, "Fedâilü'l-Kur'an", 34 (3543).

⁶² Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebi Davud*, "Fedâilü'l-Kur'an", 34 (3531); Dârimî, *es-Sünen*, "Fedâilü'l-Kur'an", 34 (3531).

⁶³ Sî'irdî, *Şerbu diyâi basira*, 67-68.

⁶⁴ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *et-Tibyân fi Âdâbi hameleti'l-Kur'an* (Beirut: Daru'l-minhâc, 2011), 128; İbn Yâlüşe, *el-Fevâidü'l-müfhime fi şerhi mukaddimeti'l-cezeriyye*, 59.

müzikal notalarla ses vererek Kur'ân tilâvetini icra etmeye gelince elbette Kur'ân tilâveti bundan münezzehtir ve yücedir.⁶⁵

Yine Si'irdî'ye göre Kur'ân tilâvetinde güzel sesle alakalı sahih rivayetlere binaen sesi güzel olan birinden Kur'ân tilâvet etmesini istemek ve o kişinin okuyuşunu dinlemek üzere cemaatin toplanması sünnettir. Bu ifadelerin devamında hadisten şu delili aktarır:⁶⁶ “*Bir topluluk Allah'ın evlerinden birinde toplanır, Allah'ın kitabını okur ve aralarında müzakere ederlerse, üzerlerine sekinet iner, onları rahmet kaplar ve melekler etraflarını kuşatır. Allah onları kendi nezdinde olanların içinde anar.*”⁶⁷ Bu konuyla alakalı İmam Nevevî, mealen şöyle bir bilgi aktarır: Seleften birçok kişi, güzel/hoş sesli kırâat ehlinden dinlemek için onlardan Kur'ân okumalarını istiyorlardı. Dolayısıyla selef-i sâlihînin, böyle bir uygulamanın mübahlığı konusunda ittifak etmişlerdir. Bu tarz bir tilâvet şekli aynı zamanda sünnettir.⁶⁸

Bununla birlikte okunmasıyla ancak anlaşılabilen Kur'ân gibi bir metnin seslendirilmesinin de elbette bir takım kaideleri olmalıdır. Kur'ân'ı makamlarla okumanın hükmünü açıklamaya dair görüş serdeden kırâat âlimleri, genellikle aşağıda metni verilecek olan hadis çerçevesinde meseleyi tartışmaktadır. Manzûm kırâat ve tecvîd geleneği içinde söz konusu özgün eseriyle yer alan Si'irdî de aynı hadisi vererek konuyu işlemektedir:

“أقرؤوا القرآن بلحون العرب وأصواتها وإياكم ولحون أهل الفسق والكتابين فإنه سبحانه قومٌ بعدي يرجحون القرآن ترجيح الغناء والنوح والرهبانية لا يتجاوز حناجرهم مفتونة قلوبهم وقلوب من يُعجبهم شأنهم/

Kur'ân'ı, Arapların lahn'ı ve sesiyle okuyun. Ehl-i fisk ve ehl-i kitabın (Yahudi ve Hristiyan) elhan'ı (harf fonetiği) ile okumaktan sakının! Benden sonra Kur'ân'ı şarkı, mâtem ve ruhbanların tercîc'iyle (sesi boğazda titreterek şarkı söyler gibi nağme yapmak) okuyacak bir kavim gelecektir.

⁶⁵ Ebü'l-Fidâ' İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur'âni'l-'azîm* (Kahire: Mektebetü Evladü's-Şeyh li't-Türas, 2000), 1/90; Eymen Ruşdi Suveyd, *el-Beyan li hükmi kırâeti'l-Kur'âni'l-kerîm bi'l-elhân* (Cidde: el-Cemaatü'l-Hayriyye li't-Tahfizi'l-Kur'âni'l-Kerim, 1991), 29-30.

⁶⁶ Si'irdî, *Şerhu diyâi basîra*, 68.

⁶⁷ Müslim, *el-Câmi'u's-şâhih*, “Zikr”, 2699 (6853); Ebü Dâvûd, *Sünenü Ebi Davud*, “Salât”, 14 (1455).

⁶⁸ Nevevî, *et-Tibyân fi Âdâbi hameleti'l-Kur'ân*, 130.

Okudukları Kur'ân, gırtlaklarından aşağıya inmez. Onların kalpleri ve onlardan hoşlananların kalpleri de fitne (meftun) içindedir.”⁶⁹

Bu hadisi şerh eden Si'irdî'ye göre hadiste geçen “*Arapların labn'i*” ifadesiyle Kur'ân tilâvetinde makamdan kaynaklı herhangi bir harfin noksan veya ziyade edilmeksizin insanın fitri tabiatının gerektirdiği okuma biçimi kastedilmektedir. Yine hadiste yerilen “ehl-i fiskın okuması” ise harfi düşürecek veya manayı değiştirecek düzeyde teğanni ile okumaktır. Kur'ân'ın lafızlarına herhangi bir hâlel getirmeksizin velev ki hüzünlü bir eda ile de olsa güzel sesle okunmasında bir sakıncası olmadığını, aksine tecvîd kaidelerine riayet edilerek tilâvet edilen böyle bir okuyuşun sünnet olduğunu ifade etmektedir.⁷⁰

Hadiste dile getirilen bu hususlar, bir Kur'ân tilâvetinde bulunması ve bulunmaması gereken vasıflardır. Si'irdî'nin bu hadis bağlamında makamlı okumayla ilgili yaptığı bu izahatlar, gerek İbnü'l-Cezerî'nin manzûm mukaddimesine yapılan şerhlerde gerekse diğer müstakil çalışmalarda ifade edilen açıklamalarla paralellik arz etmektedir. Nitekim ilgili kaynaklar incelendiğinde şu hususlar üzerinden meselenin açıklandığı görülmektedir:

Arapların labn'i: yapay, zorlama ve yapmacıktan uzak, insanoğlunun doğuştan sahip olduğu fitri sesle okumaktır. Kur'ân'ın vakarını yok eden ve sonradan oluşturulan nağmelerle harflerde herhangi bir fazlalığa ve noksanlığa sebebiyet veren seslerle okumamaktır. *Ehl-i fisk ve ehl-i kitabın elhan'i*: müzik ilminin kaidelerinden ve notalarından yararlanarak oluşturulan makamlarla Kur'ân okumaktır. Müzik ilminin verilerinden hareketle yapılan seslendirmelerle harfler üzerinde yapılan med ve ğunne gibi kaidelerin olması gereken miktarlarında aşırıya gidilmesidir. Bununla birlikte hadisteki emir, menduba yorumlanırken; nehiy ise harflerin telaffuzu korunması şartıyla mekruhluğa yorumlanmıştır. Aksi takdirde harflerin telaffuzunda veya kelimelerin manasında bir değişikliğin oluşması halinde haramdır. *Kur'ân, gırtlaklarından aşağıya inmez*: okudukları Kur'ân üzerinde düşünmeyenler

⁶⁹ Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmet Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, thk. Tarık b. İvedullah, Abdulmuhsin b. İbrahim (Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1995), 7/183, (no: 7223); Celaled-din Abdurrahman b. Ebi Bekr Suyûti, *Câmi'u'l-Ehâdis* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1994), 2/40, (no: 3722).

⁷⁰ Si'irdî, *Şerhu diyâi basîra*, 48.

ve onunla amel etmeyenlerdir. Esasında Kur'ân tilâvetinden amaç, lafızların indirildiği şekilde doğru okumak ve manaları üzerinde düşünerek amel etmektir.⁷¹

Kur'ân'ın, uydurma sesler ve müzik notalarıyla oluşturulan makamlarla okunmasını mekruh görenlerin aksine Si'irdî, yukarıda dile getirilen manaya ve lafza yönelik endişelerin dikkate alınması kaydıyla böyle bir okumanın caiz olduğu görüşündedir. Ayrıca tilâvetin icra edildiği makamların temelde yedi veya on iki olduğu bilgisini de aktarmaktadır.⁷² Mısır'ın son dönem karilerinden Mahmut Halil el-Husarî (1917-1980) de kırâat âlimlerinin oluşturduğu tecvîd kaideleri ihlal edilmemek şartıyla müzik notalarıyla makamın icra edilmesinde bir sakıncanın olmadığı görüşündedir.⁷³

İmam Kurtubî'ye (671/1273) göre buradaki tartışmanın odak noktası, Kur'ân tilâvetinde ayetlerin manasının anlaşılmayacak düzeyde sesin boğazda titretilerek harflerin aşırı şekilde uzatılmasıdır. Şayet durum, ifade edildiği gibi kelimelerin manası anlaşılmayacak derecede ses ve makam öne çıkarılarak okunursa âlimlerin ittifakıyla haramdır. İmam Kurtubî bu olumsuz duruma, yaşadığı dönemde devlet adamlarının huzurunda ve cenazelerde Kur'ân okuyarak karşılığında ücret ve hediyeler alan Mısır karilerini örnek vermektedir. Bu şekildeki okumayla Allah'ın kitabında bir çeşit değişikliğe onay vermelerinden dolayı çabaları beyhude ve amelleri de boşa gitmiştir.⁷⁴ Yine ona göre söz konusu karilerin, yabancı ses notalarıyla (el-luhûnu'l-a'cemiyye) makam yaparak icra ettikleri Kur'ân tilâveti, Hz. Peygamber'in (sav.) yukarıda metni verilen hadisinde yasakladığı okuma biçimidir.⁷⁵

⁷¹ İbnu "İbnu'l-Cezerî", *el-Havâşî'l-müfebbime fi şerhi'l-Muqaddime* (Laleli, 60), vr. 23; Zekeriyâ el-Ensârî, *ed-Değâ'îku'l-muškeme fi şerhi'l-Muqaddime*, 16-17; İbn Yâlüşe, *el-Fevâidü'l-müşbime fi şerhi mukaddimeti'l-cezeriyye*, 58-59; Muhammed el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye bi-şerhi'l-Muqaddimeti'l-Cezeriyye*, 124; Husarî, *Abkâm-u kırâeti'l-Kur'âni'l-kerim*, 29.

⁷² Si'irdî, *Şerhu diyâi basîra*, 68.

⁷³ Husarî, *Abkâm-u kırâeti'l-Kur'âni'l-kerim*, 30.

⁷⁴ Kurtübî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 1/31; Zekeriyâ el-Ensârî, *ed-Değâ'îku'l-muškeme fi şerhi'l-Muqaddime*, 17-17.

⁷⁵ Kurtübî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 1/32.

4. Tilâvetin Manevi Sevâp Boyutu

Allah Teâlâ'nın bizlere bahşettiği en önemli nimetlerden biri, şüphesiz ömür içinde geçen zamandır. O halde bu önemli nimet, gelişigüzel, faydasız ve amaçsız olarak kullanılamaz. Öncelikle her Müslümanın, ilahi mesaj olarak gönderilen Kur'ân'ı Kerim'i öğrenmesi ve Allah'ın ondaki muradını anlamaya çalışması gerekir. Anladığı bu ilahi buyrukları da hayatına aktararak yaşaması gerekir. Aksi halde okuduğunu anlamayan kişinin, anlamadığı şeyle de amel etmesi zorlaşacaktır.⁷⁶ Basra kadılarında İyâs b. Muâviye (ö.122/740), tefsirini bilmeden Kur'ân'ı okuyanların örneği, geceleyin krallarından kendilerine bir mektup gelen ve onu okumak için de lambaları bulunmayan kimse gibidir. Mektupta ne olduğunu bilemediklerinden dolayı içlerine bir korku girer. Kur'ân'ın anlamını bilenler ise, gece karanlığında lambaları bulunup mektupta neler olduğunu okuyabilen kimseye benzer.⁷⁷ Bu nedenle Kur'ân'ı öğrenme, ezberleme, anlama ve amel etme konusundaki payımızı olabildiğince artırmalıyız. Çünkü Kur'ân'ı okuyup onunla amel edene yönelik farklı vesilerle Hz. Peygamber'in (sav.) verdiği birçok müjde vardır. Öyle ki uhud şehitleri defnedilirken kabir sıkıntısından dolayı iki veya üç kişinin bir kabre konulması gerekiyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav.), Kur'ân'dan daha çok ezberi olma bakımından hangisi daha ileride ise onu öne geçirin, dedi.⁷⁸

Sî'irdî'ye göre gönüllerin, tilâvetiyle kötülüklerden arınarak aydınlandığı ve inşirah bulduğu Kur'ân'ın öğrenimi ve öğretimi farz-ı kifâyedir. Çünkü Kur'ân'ın sahip olduğu tevatür vasfının sayısal olarak kesintiye uğramaması ve Kur'ân'a her hangi bir tağyir ve tahrifin ilişmemesi için Kur'ân eğitim ve öğretiminin devamlılığı, bütün Müslümanların sorumluluğundadır. Bu nedenle Kur'ân'ı tebdil, tağyir ve sapmadan menedecek bir hafızın her bir kısa mesafede olması gerekir. Kur'ân'la alakalı olan bu durum, şer'î hükümleri icra edecek bir müftünün/kadı'nın her kısa mesafede bulunma zorunluluğu gibidir. Müslümanların imamının/halifesinin ve vekillerinin bunu ilgililere emretmesi gerekir. Aksi halde hem toplumun lideri konumunda olan halife

⁷⁶ Kurtûbî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 1/38.

⁷⁷ Kurtûbî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 1/47.

⁷⁸ Buhârî, *el-Câmi'uş-şahîh*, "Kitabül-Cenâiz", 72.

hem de toplumun kendisi, farz-ı kifâyeyi ihmal etmekten dolayı günaha girer. Bu ihtiyaca binaen *Kur'an'ın ezberlenmesi, nafîle namazdan daha faziletlidir* sonucuna varılmıştır.⁷⁹ Kur'an eğitim ve öğretiminin önemini vurgulayan şu hadisteki müjde de dikkat çekicidir: “*Sizin en hayırlınız, Kur'an'ı öğrenen ve öğretenidir.*”⁸⁰

Hayatın çeşitli meşguliyetleri arasında devamlı olarak Kur'an tilâvetiyle vakit nimetini bereketlendirmek gerekir. Bu okumanın neticesinde kişi, Kur'an'da Allah'ın itaat edenlere olan vaadi ve isyan edenlere olan tehdidi ile dünyada helak olanların ve kurtulanların akıbetleri üzerine düşünme ve ibret alma imkânı bulur.⁸¹ Nitekim Si'irdî, Kur'an tilâveti ile ayetlerin nazmı ve muhtevası üzerinde düşünme ve ibret alma amacını şu ayetleri vererek anlatmaktadır. “أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ/Kur'an üzerinde gereği gibi düşünmezler mi?”⁸² “كَتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ/(Resûlüm!) Sana bu mübarek Kitab'ı, ayetlerini düşünsünler ve akli olanlar öğüt alsınlar diye indirdik.”⁸³ Allah'ın kitabını gereği gibi tilâvet etmek, ayetlerin içerdiği manalar üzerinde düşünerek okumak, hidayeti haricinde bir yola tabi olmamak ve hükümleriyle amel etmek demektir.⁸⁴

Kur'an'ı tilâvet ederek manaları üzerinde düşünme, emirlerine tabi olma, yasaklarından sakınma, içerdiği kıssa ve olaylardan da ibret alma gibi faaliyetlerle zamanı verimli kullanarak değerlendirmek, en faziletli vakit olarak kabul edilir. Bunun yanı sıra Si'irdî'ye göre Kur'an'dan istifade etmenin en fazla olduğu vakit, gece vakti veya gecenin ikinci yarısıdır. Gündüzle kıyaslandığında ise sabah namazı sonrasında yapılan tilâvettir. Çünkü bu zaman dilimlerinde insan kalbi, gösteriş, riya ve dünya meşguliyetlerinden uzaklaşarak Kur'an'ın manalarına daha fazla odaklanabilmektedir.⁸⁵

Molla Halil es-Si'irdî, gerek manzûm olarak irad ettiği beyitlerinde gerekse bunları şerh ederken aktardığı rivayetlerde Kur'an tilâvetinin fazileti, sevâbı ve manevi kazanımlarını anlatmaktadır. Mesela; *Allah ile konuşmak*

⁷⁹ Si'irdî, *Şerhu diyâi basîra*, 78.

⁸⁰ Buhârî, *el-Câmi'uş-şâhîh*, “Fedâilü'l-Kur'an”, 21; Dârimî, *es-Sünen*, “Fedâilü'l-Kur'an”, 2.

⁸¹ Si'irdî, *Şerhu diyâi basîra*, 69-70.

⁸² en-Nisâ, 4/82.

⁸³ Sâd, 38/29.

⁸⁴ Kurtûbî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 1/6.

⁸⁵ Si'irdî, *Şerhu diyâi basîra*, 85-86.

isteyen kişi Kur'an okusun, anlamında aktarılan rivayete işaret ederek 41. beytinde bu manayı şöyle terennüm eder:

كُرْآنُكَ هَذَا الْفَضْلُ مِنْ دَوْقِهِ تَنْطِقُ مَعَ مَوْلَاكَ فِي نَطْقِهِ
*Kur'an'ı okumanın zevkinden oluş-
san fazilet sana yeterlidir.*

(Çünkü) *Kur'an'ı okumakla sahibinle konuşuyorsun.*⁸⁶

Duaların ve zikirlerin manası herhangi bir açıdan da olsa bilinmediği takdirde sevâp açısından fayda sağlamayacağını ifade eden Si'irdî'ye göre Kur'an, bunun istisnasıdır. Allah'ın keliması gibi yüce bir konuma sahip olduğundan ve sözlerindeki mu'cizevî dizilişinden dolayı sadece okunmasıyla da ibadet olan bir kitaptır. Başka hiçbir metinde bulunmayan bu özelliğine binaen manası hiç bilinmezse bile onu tilâvet eden kişi, sevâp kazanır.⁸⁷

Kur'an'ı tilâvet eden kişinin elde edeceği sevâbın keyfiyetini, diğer bütün ibadetlerde olduğu gibi okuyanın niyeti, ihlası, huşu'u ve manevi donanımının belirleyici olacağını ifade etmektedir. Bu anlamda ilgili beytinde bu durumu özlü olarak şöyle ifade eder:

عَشْرَ كَرَامَاتٍ وَقَدْ تَكْتُرُ مِنْ كُلِّ حَرْفٍ مِنْهُ قَدْ تُوجِرُ

Kur'an'dan her bir harf için ecir verilir

On ecir/sevâp belki daha çok.

Si'irdî, devamında Hz. Peygamber'den (sav.) rivayet edilen ve bu beytin ilham aldığı meşhur hadisi aktarır. Buna göre Hz. Peygamber şöyle demiştir: "Allah'ın kitabından bir harf okuyana bir hasene/sevâp vardır. Her hasene on misliyle katlanır. Ben, *الم* bir harftir demiyorum. Aksine elif, bir harftir; lâm, bir harftir; mîm, bir harftir."⁸⁸ Yani *الم* okunduğunda tek başına otuz ecir eder. Ancak bu ecir kişinin niyetine ve samimiyetine göre artabilir.⁸⁹ Kur'an tilâvetinin fazileti konusunda Müslüman bireyin, esasında şunun şuurunda olması gerekir. Her şeyden önce Kur'an, ne zatı ne de sıfatları itibariyle dengi ve benzeri bulunmayan, tüm varlık âleminin tek sahibi Rabbü'l-âlemin olan Allah'ın kelimasıdır.⁹⁰ Dolayısıyla böyle bir

⁸⁶ Si'irdî, *Şerhu diyâi basîra*, 71.

⁸⁷ Si'irdî, *Şerhu diyâi basîra*, 86.

⁸⁸ Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Mârûf (Beyrût: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1996), "Fedâilü'l-Kur'an", 16 (2910); Dârimî, *es-Sünen*, "Fedâilü'l-Kur'an", 1 (3351).

⁸⁹ Si'irdî, *Şerhu diyâi basîra*, 72.

⁹⁰ Kurtûbî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 1/9.

varlığın kelamını tilâvet ederek o konuşmanın içine dâhil olmaktan daha zevkli ve ecir bakımından daha faziletli bir şey olabilir mi?

Müslümanın Kur'an'la olan beraberliğinin boyutunu, samimi bir dostla olan beraberliğe benzeterek anlatan Si'irdi'ye göre Kur'an, kendisiyle oturulup konuşulan en hayırlı bir arkadaştır. Hiçbir kitapta bulunmayan ender esrarengiz bilgileri içinde barındıran Kur'an, ne kadar tekrar edilirse edilsin beraberliğinden ve konuşmasından bıkkınlık duyulmayan bir dosttur. Diğer konuşmaların aksine O, tekrarlandıkça okuyan ve dinleyen üzerinde oluşturduğu manevi lezzeti ve coşkusu artarak devam eder. Kur'an okuyan kişi, tilâvetine devam ettiği sürece kendisinde oluşan mutluluk, sevinç ve manevi hazzın yanı sıra ahirette Allah Teâlâ'nın yakınlığına ve ikramına nail olur.⁹¹ Netice itibarıyla Kur'an'ı Kerim'i okuyup onunla amel eden kişiler ve toplumlar, hem dünyada hem de ahirette kazançlı çıkar. Nitekim Hz. Peygamber (sav.), bu manayı daha genel bir ifadeyle şöyle buyurur: “إِنَّ اللَّهَ يَرْفَعُ *Allah, bazı toplumları bu kitap sayesinde yükselterek aziz kılar. Ona aykırı davranan diğer bazı toplumları da alçaltır.*”⁹²

Kur'an, kendisini okuyan ve onunla amel eden kişi için Allah'tan şefaate etme⁹³ iznini ister ve ona dilediği şekilde şefaate etme izni verilir. Ayrıca okuduğu Kur'an'la amel kişinin anne-babasının başlarına nurdan öyle bir taç giydirilir ki o tacın parlaklığıyla doğu ve batı aydınlanır, yani güneş gibi dünyayı aydınlatır.⁹⁴ Nitekim Si'irdi, hadisten mülhem olarak söylediği bu mananın geçtiği hadisi şu şekilde verir: “مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ، وَعَمَلَ بِمَا فِيهِ أَلْبَسَ وَالِدَهُ يَوْمَ: *Her kim Kur'an okur ve içindeki mesajlarıyla amel ederse kıyamet gününde anne ve babasına bir taç giydirilir. O tacın aydınlığı, - şayet güneş, evlerinize konulsa-güneşin aydınlığından daha güzeldir. Artık onunla amel eden hakkında varın siz düşünün!*”⁹⁵ Onun vesilesiyle anne ve babasına böyle ikramlar ediliyorsa

⁹¹ Si'irdi, *Şerbu diyâi basıra*, 76-77.

⁹² Müslim, *el-Câmi'u's-şâhîh*, “Salât”, 817 (1897); Dârimî, *es-Sünen*, “Fedâilü'l-Kur'an”, 9 (3408).

⁹³ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, “Fedâilü'l-Kur'an”, 18 (2915); Dârimî, *es-Sünen*, “Fedâilü'l-Kur'an”, 1 (3355, 3368).

⁹⁴ Si'irdi, *Şerbu diyâi basıra*, 88.

⁹⁵ Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebi Davud*, “Salât”, 14 (1455).

Kur'ân okuyan ve onun gerekliliklerini yerine getirerek amel eden kişinin mükâfatı, elbette bu durumda kıyas edilmeyecek kadar hesapsızdır.⁹⁶

Bütün bu müjdelerden dolayı olsa gerek Hz. Peygamber (sav.), şöyle buyurur: “*Sadece iki kişiye gıpta edilir: Biri; Allâh ona Kur'ân öğretmiş, o da gece gündüz demeden Kur'ân'ı okur. Komşusu onu işitir ve şöyle der: keşke filana verilen Kur'ân gibi bana da verilydi de onun yaptığı gibi ben de yapsaydım. İkincisi; Allâh Teâlâ'nın kendisine mal verdiği ve malını da Hakk yolunda sarf ettiği kimsedir. Bu durumu bilen bir kişi der ki: keşke filana verilen mal gibi bana da verilydi de onun yaptığı gibi ben de yapsaydım.*”⁹⁷

Allah Teâlâ'nın ahirette Kur'ân okuyan ve onunla amel eden kişiye vereceği karşılık, nerdeyse hesabı yapılamayacak boyuttadır. Ancak ahirette verilecek olan büyük mükâfatın, dünyada maddi hesaplarla heba edilmesi gerekir. Bu nedenle Si'irdî, Kur'ân tilâvetinin çarşı-pazarda ve mes-cid kapılarında geçim kapısına dönüştürülmemesi gerektiğini ve özellikle dünya menfaatini elde etmek için zalim kişinin huzurunda Kur'ân okuyana lanet edileceğini ifade eder. Çünkü Kur'ân'ı tilâvet eden kişi, okunan ayetlerini karşılığını sadece Allah'tan istemeli ve başka şeylere de tenezzül etmemelidir.⁹⁸

Sonuç

Allah Teâlâ'nın kalamı olan Kur'ân gibi bir kitabı okurken elbette birtakım usul ve esaslara dikkat edilmesi gerekir. Kur'ân tilâvetine dair aktarılan bilgilerin çoğu, rivayet kaynaklı veya Kur'ân'a hürmeten âdâb babından olduğundan buna yönelik ifade edilenler, Molla Halîl es-Si'irdî dâhil olmak üzere âlimlerin ortak görüşüdür denilebilir. Her şeyden önce kişi, Allah'ın kalamını okuyacağını düşünerek maddi ve manevi bir hazırlığın içine girmelidir.

Kur'ân, Hz. Peygamber'e tecvîdli olarak nazil olduğunu ifade eden İbnu'l-Cezerî ve diğer bazı âlimlere göre Kur'ân'ı okumak isteyen herkesin tecvîdli olarak tilâvet etmesi zorunludur. Aksi takdirde kişi, tecvîd kaide-

⁹⁶ Si'irdî, *Şerbu diyâi basira*, 88.

⁹⁷ Buhârî, *el-Câmi'uş-şâhih*, “Fedâilü'l-Kur'ân”, 20.

⁹⁸ Si'irdî, *Şerbu diyâi basira*, 92.

lerine riayet etmeden okursa günaha girer. Si'irdî'nin de içinde bulunduğu diğer bazı âlimlere göre ise tecvîdli okumak vâcip değil, âdâbtandır. Kur'ân tilâvetinde manayı değiştirecek düzeyde tecvîd ihlali olursa kişi günaha girer. Diğer taraftan mananın anlaşılmasına engel olacak derecede makam yapılması da caiz değildir. Ancak müellife göre kelimelerin manasında ve lafzında herhangi bir değişikliğe sebebiyet vermemesi şartıyla notalarla yapılacak makamların icrasında bir sakınca yoktur. Kur'an'ı okuyup onunla amel eden kişinin Allah indinde nail olacağı çeşitli nimetlerin varlığı muhakkaktır. Bu nedenle özellikle tilâvetin manevi sevâb boyutu ihmal edilmemeli ve uhrevi sevâba zarar verecek her türlü tavrından sakınılmalıdır.

Kırâat ve tecvîd ilmine dair Anadolu'da telif edilmiş bu önemli eserin ancak üçte biri şüana kadar tahkik edilmiştir. Bu makale vesilesiyle birkaç öneride bulunmakta yarar vardır. Kırâat ve tecvîd literatüründe imtiyazlı bir konuma sahip olan bu eserin, öncelikle tamamının tahkiki yapılarak basılması ve ardından telif edildiği eğitim kurumları olan medreselerin zorunlu ders müfredatına alınarak okutulması büyük önem arz etmektedir. Böylelikle medreselerde uzun yıllar kısmen ihmal edilen Kırâat ve tecvîd ilminin bu eserle medrese müfredatına alınması, geç de olsa bu anlamda medreselerin piri sayılan Molla Halil es-Si'irdî'ye karşı bir kadirşinaslık ve vefa olacaktır.

Kaynakça

- Ağbal, Davut. "Kur'ân'ın Üç Aşamalı İndirilişi". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (22 Haziran 2018), 73-100. <https://doi.org/10.18498/amauihd.367060>
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şâhih*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 2002.
- Çağmar, M. Edip. "Molla Halil el-İs'irdî'nin 'Risâletun fi İlmî't-Tecvîd' Adlı Eseri". *Şarkiyat* 2 (01 Kasım 2009), 153-161.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân ed-Dârimî. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. Riyad: Dâru'l-Mugnî, 2000.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebi Davud*. Riyad: Daru's-selam, 1999.
- Gökçe, Cüneyt. "Molla Halil Es-Si'irdî, Hayatı, Eserleri ve Tekfir Problemine

- Bakış (Nehcü'l-Enam Adlı Eseriyle Sınırlı). *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34/34 (01 Aralık 2015), 76-96.
- Husarî, Mahmud Halil. *Ahkâm-u kirâeti'l-Kur'âni'l-kerim*. thk. Muhammed Talha Bilal. Beyrut: Dâru Besâiri'l-İslâmiyye, 1999.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr. *Tefsîrül-Kur'âni'l-'azîm*. 15 Cilt. Kahire: Mektebetü Evladü's-Şeyh li't-Tûras, 2000.
- İbn Yâlûşe, Muhammed b. Ali b. Yusuf. *el-Fevâidül-müf'hime fi şerhi mukaddimeti'l-cezeriyye*. thk. Fergalî Seyyid Arbâvî. Kahire: Mektebetü'l-âdâb, 2006.
- İbnu "İbnu'l-Cezerî", Ebü Bekir Ahmed b. Muhammed. *el-Havâşî'l-müf'ebbime fi şerhi'l-Muqaddime*. Laleli, 60.
- İbnu'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed. *el-Mukaddime fimâ yecibü 'ale'l-ķârî'i en ya'lemehü*. thk. Eymen Ruşdi Suveyd. Suudi Arabistan: Daru Nuru'l-Mektebat, 2006.
- Ķurtûbî, Muhammed b. AĶmed. *el-Câmi' li Ahķâmi'l-Ķur'an*. thk. 'Abdullâh b. 'AbdulmuĶsin et-Turķî. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2006.
- Muhammed el-Ķârî, Molla Ali. *el-MineĶu'l-fĶriyye bi-şerhi'l-Muqaddimeti'l-Cezeriyye*. Dîmeşķ: Daru'l-gavsanî li'd-dirasati'l-Kur'âniyye, 2012.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şâĶih*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâķî. 1 Cilt. Riyad: Daru's-selam, 2000.
- Nevevî, Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî. *et-Tibyân fi Âdâbi hameleti'l-Ķur'an*. Beyrut: Daru'l-minhâc, 2011.
- Öncü, Mustafa. "Di İcâzetande Seydayê Mela Xelilê Sêrtî". *Molla Halil es-Siirdî'nin Hayatı Eserleri ve İlmi Kişiliği*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2019.
- Öncü, Mustafa. *Molla Halil es-Siirdî'nin "Basiretu'l-Kulub" Adlı Tefsirinin Arap Dili ve Belagatı Açısından Tahlili*. ed. Halil Akçay. Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2019.
- Özcan-Sevgili, Abdullah Özcan-M. Macit Sevgili. "Molla Halil es-Siirdî'nin Biyografisi". *Molla Halil es-Siirdî'nin Hayatı Eserleri ve İlmi Kişiliği*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Özgel, İshak. "Kur'an'ın Üç Aşamalı Nüzûlü Anlayışının Lugavî Temelleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Arayışlar -İnsan Bilimleri Araştırmaları* 3/5-6 (2001), 89-114.
- Pakış, Ömer. "Mollâ Halil es-Siirdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/250-251. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

- Semîn el-Halebî, Şihâbuddin Ahmed. *Umdetu'l-huffâz fi tefsiri eşrefi'l-elfâz*. thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Si'irdî, Molla Halîl b. Molla Hüseyin b. Molla Halid. *Basiretu'l-kulûb fi kelâmi allami'l-guyûb*. thk. Molla Molla Sıbgatullah Sevgili (ez-Zokaydî). İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2011.
- Si'irdî, Molla Halîl b. Molla Hüseyin b. Molla Halid. *Şerhu diyâi basıratı kalbi'l-arûf fi't-tecvîd ve'r-resm ve fersî'l-hurûf*. Abdülhalik Abdülkerim, Bingöl: Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans, 2020.
- Suveyd, Eymen Ruşdi. *el-Beyan li hükmi kırâeti'l-Kur'âni'l-kerîm bi'l-elbân*. Cidde: el-Cemaatü'l-Hayriyye li't-Tahfizi'l-Kur'âni'l-Kerim, 1991.
- Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr. *Câmi'ul-Ehâdis*. 21 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1994.
- Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr. *el-Câmius-Sagîr min Ehâdisi'l Beşiri'n-Nezir*. Beyrut: Dâru'l Kütübî'l İlmiyye, 2004.
- Şan, Lokman. *Molla Halil Siirdi'nin Kırâatlere Yaklaşımı*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2020.
- Şirbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'âni elfâzi'l-Minhâc*. thk. Muhammed Halîl Aytânî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2010.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmet. *el-Mu'cemu'l-Evsat*. thk. Tarık b. İvedullah, Abdulmuhsin b. İbrahim. 9 Cilt. Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1995.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Beşşâr Avvâd Mârûf. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996.
- Zekeriyyâ el-Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyyâ el-Ensârî. *ed-Deķâ'iku'l-muħkeme fi şerhi'l-Muħaddime*. İskenderiye: Mektebetü'l-katri'l-Mısıriyye, ts.